

GAZDIK GYULA

Nasszer külpolitikai útkeresése és a szuezi válság

TANULMÁNYOK

A II. világháború a stratégiai fontos közel-keleti régió hatalmi viszonyaiban jelentős változásokat eredményezett. Az európai kolonialista hatalmak közül Olaszország elvesztette Líbiát, libanoni és szíriai mandátumterületeinek függetlenné válásával pedig Franciaország befolyása is jelentősen csökkent. Pénzügyi-politikai megfontolások alapján Nagy-Britannia szintén kénytelen volt közel-keleti szerepvállalását átértékelni. A munkáspárti kormány 1946-ban lemondott a mandátumjogáról Transzjordániában, s két év múlva a brit lobogót Palesztinában is levonták. Ugyanakkor a térség legnagyobb katonai támaszpontjának, a szuezi bázisnak a fenntartásához London továbbra is ragaszkodott. Az 1945 márciusában létrejött Arab Liga szintén egy új korszak beköszöntét szimbolizálta: a kairói székhelyű tömörüléshez 1956-ig tíz állam csatlakozott.

A háború után a korábbi izolacionista külpolitikai filozófiával szakító Egyesült Államok lett a világ legerősebb hatalma. Washington stratégiai törekvései sok vonatkozásban Nicolas J. Spykman geopolitikai elgondolásait tükrözték. A Yale Egyetem tanára a világpolitikai dominancia biztosítása szempontjából nagy jelentőséget tulajdonított az „eurázsiai szárazföldi masszívum” peremterületei, köztük a hatalmas olajtartalékokkal rendelkező közel-keleti térség ellenőrzésének. Az eurázsiai „központi magterületet” domináló Szovjetunió expanzív törekvéseit Amerika a George F. Kennan által megalapozott feltartóztatási stratégiára építve próbálta ellensúlyozni.

A hidegháborús korszak kezdetén a peremvidékhez tartozó területek közül a Közel-Kelet is hamar ütközőterepé vált. Az Egyesült Államok nyugati szövetségeseitől eltérően nem rendelkezett gyarmatosító múlttal a térségben, így törekvéseit a helyi politika is nagyobb bizalommal fogadta. Bár Amerika nem volt új szereplő ebben a régióban, a politikai színtérre a belépőjegyet igazából az 1947. márciusi Truman-doktrínával váltotta meg.¹ A Kongresszus két háza előtt elhangzó elnöki üzenettel kezdődött el a feltartóztatás elvének átültetése a gyakorlati politikába.

¹ Az amerikai térnyerés gazdasági megalapozása az 1928-as „vörös vonal” egyezményrel kezdődött. A nyitott kapuk elvét hangoztató washingtoni diplomáciának ekkor sikerült elérnie, hogy az egykori Török Birodalom területén az amerikai olajipari cégek az európai riválisokhoz hasonló mértékű kutatási és kitermelési jogokat kapjanak. A kapcsolatépítés korai időszakában főképp az államiság kezdeti fázisában lévő szaúdi monarchia és Irán állt Amerika érdeklődésének homlokterében. Ez utóbbinak egy Roosevelt elnök által támogatott titkos terv perspektivikusan jelentős szerepet szánt a térségbeli amerikai politikai térnyerés megalapozásában. A külügyminisztérium ellenállása miatt azonban a terv süllyesztőbe került. Spannaus, 1995.

A Görögország, Törökország, s közvetve a Közel-Kelet veszélyeztettségével foglalkozó, a folyamatokat két szemben álló értékrend alapján vizsgáló beszéd a helyi sajátosságokat kevésbé vette számításba.

Az amerikai döntéshozók eleinte úgy vélték, hogy megfelelő emberek kiválasztásával, washingtoni segédlettel a régió több államában liberális demokráciákat lehet meggyökereztetni. E politika zsákutcájára először az 1940-es évek végén lezajló szíriai puccsok hívták fel a figyelmet. A hidegháború kiszélesedésével a washingtoni hatalmi érdekek mindenáron való biztosítása került előtérbe. Ez Irán esetében az Angol–Iráni Olajtársaságot államosító Moszadek-kormány 1953 nyarán amerikai segédlettel történő megbuktatását, a Washington irányába elkötelezett sah megerősítését, a Moszkva által támogatott Tudeh Párt föld alá szorítását eredményezte. A térség másik kulcsfontosságú államában, Egyiptomban a Gamal Abdel Nasszer vezette 1952. júliusi katonai hatalomátvétel előkészítésében is aktív szerepet vállaltak.² A Szabad Tisztek Mozgalmának (SZTM) győzelmét sikerként könyvelhették el, mivel ez a regionális biztonságpolitikai elképzeléseik szempontjából igencsak ígéretesnek látszott.³ A térség egyik fő feszültségforrását jelentő palesztin mandátumterület esetében az Egyesült Államok 1947. november 29-én megszavazta az ENSZ Közgyűlés 181. számú határozatát, mely egy zsidó és egy arab államra, valamint nemzetközi zónára osztotta fel a területet. A következő év májusában az adminisztrációban zajló éles viták ellenére Washington elsőként ismerte el az újonnan létrejött Izrael Államot.

A hidegháborús korszak másik vezető hatalma, a Szovjetunió vetélytársához képest jóval behatároltabb lehetőségekkel rendelkezett a régióban. Főképp a baloldali csoportokhoz köthető befolyását fokozott diplomáciai, politikai aktivitással próbálta növelni. Ennek során Törökországtól megkísérelt határkiigazítást, támaszpont-létesítési lehetőséget szerezni, valamint a líbiai területek egy része felett gyámsági jogokra szert tenni, ezek a törekvések azonban nem vezettek eredményre. Az arab országok közül az 1940-es évek második felében Szíriával, Libanonnal, majd Egyiptommal akart sokrétűbb kapcsolatrendszert kialakítani. Moszkva a brit–amerikai, illetve a brit–egyiptomi ellentéteket megpróbálta a maga javára kamatoztatni.

2 Nasszer egy postamester fiaként 1918 januárjában született Alexandriában. Politikai nézeteit tekintve eleinte a vezető nacionalista csoportosulással, a Vafd Párttal szimpatizált, később egy radikális nacionalista szerveződéshez, a Fialat Egyiptom Mozgalomhoz csatlakozott. Ennek köszönhető, hogy 1937-ben felvették a Katonai Akadémiára, amelynek később oktatója lett. Nasszert 1947 tavaszán a Vezérkari Akadémia hallgatója lett, ennek elvégzése után őrnaggyá léptették elő. Önként jelentkezett a palesztinai hadszíntérre, s különösen a Falludza körüli ütközetekben szerzett érdemeket. A hadsereg állapotáról, az ellátás körüli korrupcióról szerzett élmények a harcokban megsebesült katonatisztre kiábrándítóan hatottak, s nagy szerepet játszottak a társadalmi változások iránti tenni akarása megerősítésében. A forradalom előtt alezredeként a Vezérkari Akadémia tanáraként dolgozott.

3 A Szabad Tisztek Mozgalmának megalakítását Nasszer és társai a II. világháború idején határozták el, a komolyabb szervezkedés azonban az 1948-as palesztin háború után indul meg. A következő év őszén létrejött az operatív irányító központ. A csatlakozó tiszteket ötfős sejtekbe osztották, az így kialakított hálózat a hadsereg nagy részére, sőt a katonai elhárításra is kiterjedt. A pontos szervezeti felépítést csak Nasszer és helyettese ismerte. Az SZTM presztízsét nagyban növelte, hogy ügyüknek az idősebb katonatisztek közül sikerült megnyerni a palesztinai háború hősének, Mohamed Nagíb (1901–1970) tábornoknak a támogatását.

Természetesen az ideológiai válaszfalak, a helyi kommunista csoportokkal szembeni ellenséges magatartás a kapcsolatok gyors fejlesztését nagyban befolyásolták. A palesztinai konfliktus kapcsán Moszkva szintén támogatta az ENSZ Közgyűlés felosztási határozatát, majd nem sokkal az Egyesült Államok után elismerte Izrael Államot. Az első arab–izraeli háború időszakában Csehszlovákia révén fegyverszállításra is kiterjedő tevékeny támogatást nyújtott a zsidó állam számára.⁴

A közel-keleti konfliktus ellenőrzés alatt tartása céljából az USA, Nagy-Britannia és Franciaország 1950 májusában bejelentették, hogy az érintett térségbeli államoktól biztosítékokat kérnek arra, hogy a tőlük vásárolt fegyvereket nem fogják egy másik ország elleni agresszióra felhasználni. Az általuk kiadott kommuniké azt is aláhúzta: amennyiben a szóban forgó államok valamelyike a meglévő határok, fegyverszüneti vonalak megsértésére készülne, akkor a három hatalom az ENSZ keretei között, vagy azon kívül ezt megakadályozná.⁵ A rendelkezések betartásának ellenőrzésében a londoni kormány által dominált Szuézi-csatorna Társaság is részt vett. Arab stratégiai értékelés szerint a három hatalom a paritást tekintve Izraelnek kedvezőbb helyzetet akart állandósítani. A zsidó állam katonailag valóban erősebb pozícióban volt a szomszédos országokhoz képest, de az izraeli kormány szintén a fenntartásait hangsúlyozta, mivel a három hatalom deklarációjában megfelelő biztonsági garanciát nem láttak.

Az egyiptomi fordulat, a külpolitikai kontinuitás főbb területei

A közel-keleti régió politikai folyamatait befolyásoló regionális változások sorában az egyik legjelentősebb fejlemény az 1952-es egyiptomi forradalom volt. A Szabad Tisztek Mozgalma által végrehajtott kairói hatalomváltás után a térség és a nagyhatalmak fővárosaiban élénk érdeklődéssel kísérték, hogy a monarchikus államformát köztársasággal felváltó, a többpártrendszert betiltó, a korrupciónak hadat üzenő, földreformot és más modernizációs lépéseket végrehajtó új hatalom a külkapcsolatok terén milyen politikát követ. A témával foglalkozó publikációkban gyakorta találkozunk olyan leegyszerűsítésekkel, hogy a katonai rezsim külpolitikai törekvései is merőben újak voltak a korábbi korszakhoz képest. Az igazság ezzel szemben az, hogy a legfőbb döntéshozó szervvé vált Forradalmi Parancsnoki Tanács (FPT) és az új kormány külpolitikai prioritásainál többnyire a kontinuitás érvényesült.

A forradalom céljairól a hatalomátvétel után nyilvánosságra hozott hat alapelv első helyen említette az 1882 óta tartó brit katonai jelenlét felszámolását.⁶

4 Az Izrael számára a szovjet jóváhagyással történő csehszlovák fegyverszállítás létfontosságú volt, mivel a beszerzési források korlátozottak voltak. Az Egyesült Államok például már 1947 decemberében embargó alá vette a Közel-Keletre irányuló katonai célú szállításokat. A Kelet-Európából Izraelbe irányuló fegyverszállítás még egy ideig a háború után is tovább folytatódott. Zimmerman, 1979. 103.

5 <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/History/tridec.html>. A hozzáférés ideje: 2008 márciusa.

6 A többi célkitűzés magában foglalta a feudális maradványokkal átszótt földbirtokrendszer és a monopóliumok eltörlését, a korrupció felszámolását, a társadalmi igazságosság megerősítését, erős nemzeti hadsereg és demokratikus rendszer kiépítését. Gazdik, 1984. 163.

Egyiptom formálisan az 1936-os angol–egyiptomi egyezményben nyerte vissza a teljes függetlenségét, de ezt a brit nagykövet előjogai, a csatornaövezetben állomásozó brit erők beárnyékolták. A háborút követő években az egyiptomi kormányok véget akartak vetni az idegen katonai jelenlétnek, de az erről szóló tárgyalások zátonyra futottak. Kairó 1947 augusztusában a vitát az ENSZ BT elé vitte, de a testület végül nem foglalt állást a kérdésben. Az egyre élesedő konfliktus hatására az akkor hivatalban lévő Vafd-kormány 1951 októberében egyoldalúan felmondta az 1936-os egyezményt. Noha a hatalomra jutó Szabad Tisztek sem zárták ki a fegyveres harc lehetőségét, de ők inkább nemzetközi támogatással akarták megállapodásra kényszeríteni a brit kormányzatot.

A másik fontos prioritás, ahol jól látható volt a kontinuitás, a szudáni kérdés volt. Afrika legnagyobb állama 1899 óta angol–egyiptomi kondomínium volt, de a terület felett a londoni kormány rendelkezett irányadó befolyással. A kialakult gyakorlat ütközött az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, mely a Nílus-völgy egységének megteremtésére törekedett. Az 1936-os egyezmény a szudáni hatalmi viszonyokon alapvetően nem változtatott. Kairó 1951-es egyoldalú lépése azt is jelentette, hogy Egyiptom nem ismeri el a fennálló status quót a szomszédos országban. Miután bejelentette az egyezmény eltörlését, az akkor hivatalban lévő miniszterelnök, Musztafa en-Nahhász Egyiptom uralkodóját a két ország királyának nyilvánította. A katonai hatalomátvétel után a Forradalmi Parancsnoki Tanács a szudáni kérdésnek úgyszintén nagy jelentőséget tulajdonított. Erre utalt, hogy Nasszer a *„Forradalom filozófiája”* című, először 1953-ban kiadott munkájában az „afrikai kört” – ami ekkor burkoltan egyet jelentett Szudánnal – az arab után a második helyen említette az egyiptomi külpolitikai prioritások sorában.⁷ A Szabad Tisztek által is dédelgetett egyesítési tervek azonban végül is lekerültek a napirendről: az 1955-ös szudáni népszavazás ezt a lehetőséget elutasította, s 1956 januárjában Afrika legnagyobb állama elnyerte a függetlenségét.

A kontinuitás harmadik eleme a semleges külpolitikai irányvonal volt. Ennek formálódása az 1940-es évek második felében kezdődött, amikor Egyiptom az addigi kapcsolatait megpróbálta kiszélesíteni. A figyelemre méltó lépések között lehet említeni, hogy a királyi kormány a Szovjetunióval 1950 elején nagykövetségi szintre emelte a diplomáciai kapcsolatokat. A koreai háború kirobbanása után az ENSZ Biztonsági Tanácsában az egyiptomi képviselő tartózkodott a szavazástól, amikor az Észak-Korea elleni kollektív fellépést indítványozó amerikai javaslatról döntöttek. Ebben az időben szovjet fegyverek vásárlása is komoly mérlegelés tárgyát képezte, mivel a nyugati hatalmak elutasították, hogy fegyvereket adjanak el az országnak. A Nahhász-kabinet 1951-ben nem támogatta a londoni ihletésű, az Egyesült Államok által is felkarolt regionális védelmi tömörülés, a Közel-keleti Parancsnokság (Middle East Command, MEC) tervének megvalósítását. A szovjet befolyás feltartóztatását szolgáló terv – melynek a régióból „társult tagként” a későbbiekben több arab or-

⁷ Nasser, 1955. 88.

szág és Izrael is tagja lett volna – realitása kezdettől kétséges volt.⁸ Az elképzelésre Moszkva is élesen reagált, mivel veszélyt látott benne birodalma biztonságára nézve. A számításba vett helyi hatalmi tényezők közül stratégiai megfontolásokból Izrael sem akart a MEC tagja lenni. A katonai hatalomátvétel után a Szabad Tisztek sem kívántak olyan szerveződésekhez csatlakozni, melyek nyugati vagy szovjet befolyás alatt álltak.

A negyedik prioritás, ahol a kontinuitás elemei érvényesültek, az arab–izraeli konfliktus volt. A királyi kormány élesen támadta a Palesztinába irányuló zsidó bevándorlást, s az ENSZ Közgyűlés 181. számú határozatát. Több más arab országhoz hasonlóan Egyiptom is részt vett az Izrael elleni 1948-as háborúban. A katonai fiaskónak súlyos hatása volt az ország belpolitikai életére. Az 1949-es fegyverszüneti megállapodás értelmében a korábbi mandátumterületből a Gázai övezet egyiptomi fennhatóság alá került. Az Arab Liga 1950 áprilisában megtiltotta a tagállamainak, hogy békeszerződést kössenek a zsidó állammal, s kötelezte őket, hogy gazdaságilag bojkottálják Izraelt. Egyiptom a hajóforgalmat az Akabai-öböl bejáratánál a háború után gyakorta akadályozta, s a Szezi-csatornán át Izraelbe történő hajószállítást az 1950 februárjában kiadott rendelettel gyakorlatilag megtiltotta.⁹ Az ennek az állapotnak a megváltozására számító izraeli kormányzat először üdvözölte az egyiptomi katonai hatalomátvételt, de rövidesen felismerte: noha a Szabad Tisztek óvatosabbak, az előző kormányok ellenséges magatartásán nem változtatnak.

Az egyiptomi külpolitika új elemei

A külpolitikai prioritásokban bekövetkező változások elsősorban a nagyhatalmakhoz fűződő viszonyt érintették. Az új kairói vezetés igyekezett kiaknázni az Egyesült Államokkal a hatalomátvétel előkészítése során kialakult kooperációban rejlő lehetőségeket. A gazdaság és a hadsereg modernizálásához nyújtandó támogatás mellett, Washingtontól jelentős segítséget reméltek grandiózus tervük, az asszuáni vízi erőmű felépítéséhez. Az USA-val való szorosabb együttműködés, a kommunisták,

8 A MEC ellenőrzése alá került volna a térség legfontosabb katonai objektuma, a szuezi brit bázis. A tömörülés szorosabb kapcsolatot alakított volna ki a NATO-val. Egyiptom 1951 őszén hivatalosan is felkérést kapott az amerikai, a brit, a francia, valamint a török kormánytól, hogy alapítóként vegyen részt a MEC létrehozásában. A kairói kormánynak megígérték, hogy csatlakozás esetén a brit kormány átértékeli az 1936-os egyezményt, formálisan átengedi Egyiptomnak a szuezi bázist, de ezzel ténylegesen az új szervezet rendelkezne. Kilátásba helyezték a brit erők kivonását a csatornaövezetből, kivéve azokat, melyek a katonai szervezet kötelékében maradtak volna. A MEC főhadiszállását is egyiptomi területen akarták felállítani. Khalil, 1962. 314–317.

9 A Szezi-csatornán az izraeli ellenőrzés alatt álló területre történő hajószállítást Egyiptom már az 1948-as konfliktus kezdetétől magakadályozta. A szállítási tilalomról a háborút követően az egyiptomi uralkodó 1950. február 6-án adott ki hivatalos rendelkezést. Ez formálisan a harci cselekményekhez felhasználható szállítmányokra vonatkozott, de gyakorlatilag az egész szállítást el akarták lehetetleníteni. <http://www.mfa.gov.il/MFA/Foreign+Relations/Israels+Foreign+Relations+since+1947/1947-1974/1+Egyptian+De+cree+Regarding+Navigation+in+the+Suez.htm>. A hozzáférés ideje: 2012 novemberre.

illetve baloldali szakszervezeti vezetők üldözése a Szovjetunióval való kapcsolatok átmeneti visszaeséséhez vezetett. Moszkva és az egyiptomi kommunisták élesen támadták a katonai rezsim vezetőit, még az ország modern kori történetében nagy jelentőséggel bíró 1952. őszi földreformról is eléggé elmarasztalóan vélekedtek.¹⁰

A szovjet vezetés eleinte nem nagyon vette észre, hogy Kairó igazából nem törekszik az Egyesült Államokkal való stratégiai partnerségre. Pedig egyfajta jelzés is lehetett, hogy az egyiptomi vezetők, igaz, ekkor még a színpalak mögött, egyre gyakrabban bírálták Washington regionális törekvéseit. Sőt a fordulat után néhány hónappal közvetítőként, így a magyar diplomácián keresztül informális kapcsolatot létesítettek a Kínai Népköztársaság megbízottaival.¹¹ Ez eléggé kockázatos lépés volt, mivel a „kommunista Kínával” való bárminemű együttműködés vörös posztó volt az Egyesült Államok szemében. Kairó alternatívakeresését nagyban stimulálta, hogy Washington egyáltalán nem sietett az Egyiptom által kért támogatásokról szóló tárgyalások elkezdésével. Előbb egyértelmű bizonyosságot szerettek volna kapni arról, hogy regionális stratégiai terveikben a legnépesebb arab államra hosszabb távon is építhetnek-e.

A Közel-keleti Parancsnokság tervének kútba esése és az egyiptomi hatalmi váltás után London a korábbi koncepció átalakításával egy új tömörülés, a Közel-keleti Védelmi Szervezet (Middle East Defence Organization, MEDO) tervével állt elő. A Truman-adminisztráció támogatta a szerveződés létrehozását, amely a térségbeli stratégiai érdekek védelme mellett összekötőkapocs is lett volna a NATO és egy létrehozandó délkelet-ázsiai paktum között. Mindez szervesen illeszkedett abba a koncepcióba, amely a Szovjetuniót katonai szerveződések, támaszpontok láncolatával akarta körbevenni. A MEDO létrehozásánál Egyiptomnak kulcsszerepet szántak, de erről Kairó csak akkor kezdett volna tárgyalni, ha a szuezi bázist Nagy-Britannia átadja. Az erről szóló kétoldalú megbeszélések azonban megrekedtek.

Az Egyesült Államokban az 1952. őszi elnökválasztásokat republikánus jelöltként megnyerő Dwight D. Eisenhower környezetének nem volt a közel-keleti politika módosítására irányuló, átfogó koncepciója. A külügyminiszteri tisztség várományosának, John F. Dullesnek az első utazási terveiben a térség felkeresése nem is szerepelt. Csak befolyásos tanácsadók, diplomaták nyomatékos sürgetésére került be programjába a Közel-Kelet és Dél-Ázsia. Az 1953. május 11–28. közötti utazás során Dulles a két régió 11 államában folytatott tárgyalásokat. Személyében amerikai külügyminiszter első ízben látogatott a közel-keleti, dél-ázsiai térségbe. Látogatásának három célja volt: az itteni vezetők véleményének alaposabb megismerése, a szovjet térnyerés feltartóztatását célzó szövetség lehetőségeinek feltérképezése, s egy kiterjedtebb térségbeli szerepvállalás megalapozása. A külügyminiszter Egyiptomban és több más arab országban a londoni kormánnyal szembeni heves anti-

10 Az 1952 szeptemberében kibocsátott földtörvény 200 feddánban (84 hektár) szabta meg az egy birtok tulajdonában tartható birtok felső határát, de az első két gyerek után még további száz feddánt (42 hektár) engedélyezett. Az agrárstruktúra módosítása mellett sor került a bérleti viszonyok és a mezőgazdasági munkások munkabérének rendezésére.

11 MNL OL XIX-J-1-j. Egyiptom. 17. doboz. 002012/52. Egyiptomi–kínai kereskedelmi kapcsolatok Magyarországon keresztül.

pátiával, az arab–izraeli konfliktus megoldatlanságából adódó ingerültséggel találkozott. Az izraeli vezetők pedig azt hangsúlyozták, hogy az érintett arab államokkal való megegyezést az 1949-es fegyverszüneti vonalnak kisebb módosításokkal államhatárként történő elfogadása alapján tudják elképzelni. Ugyancsak alapvető feltételnek tekintették, hogy az első arab–izraeli háború palesztin menekültjeinek sorsára az arab országokban kell megoldást találni.¹²

Dulles körútja befejeztével tárgyalásainak eredményeiről összefoglalót készített, ennek konklúziója többek között aláhúzta, hogy a gyarmatosító hatalmak, Franciaország és Nagy-Britannia szándékaival szemben a térségben nagy a gyanakvás. Mivel ezek az államok egyúttal Washington NATO-partnerei, a bizalmatlanság az Egyesült Államokra is kiterjed. Azt gondolják, hogy Amerika támogatja szövetségeseit a korábbi „kolonialista érdekeltségek” helyreállításában. Dulles szerint az Egyesült Államok politikája eléggé kétértelmű volt e tekintetben. Washingtonnak anélkül, hogy megbontaná a nyugati egységet, a „politikai szabadság” iránti tradicionális elkötelezettségét kell előtérbe állítania. A nyugati államoknak támogatniuk kell az önállóság útjára tért államok „rendezett fejlődését”, de nem a „radikális nacionalizmust”. Fontosnak tartotta, hogy Washington tompítsa azt a mély ellenszenvet, amely Izraellel szemben a térségben tapasztalható. Úgy vélte, hogy az arab világban a cionizmustól jobban félnek, mint a kommunizmustól. A másik oldalon az izraeliek tartanak attól, hogy az arabok a tengerbe szorítják őket. A konfliktus okozta feszültség csökkentését csak lépésről lépésre lehet elérni. Ez mindkét fél részéről engedményeket kíván. Izrael része kell, hogy legyen a Közel-Keletnek. Szakítani kell azzal, hogy úgy tekintsen magára, vagy mások úgy tekintsék, hogy idegen a térségben. Összefoglalójában Dulles a MEDO-ról úgy vélekedett, hogy az csak egy jövőbeni lehetőség. Sok arab állam figyelmét inkább az Izraellel, Nagy-Britanniával és Franciaországgal való ellentétek kötik le, s kevésbé izgatja őket a szovjet veszély. Ez jobban foglalkoztatja a Szovjetunióhoz közel fekvő „északi karéj” államait. Amíg egy biztonsági szervezet formális létrejöttének lehetősége megteremtődik, az Egyesült Államoknak erősítenie kell azon országok védelmét, melyek hajlandók ellenállni az „összes szabad népet” fenyegető közös veszéllyel szemben.¹³

A külügyminiszter fenti megállapításaiban alig leplezve benne szerepelt, hogy Washington nem pusztán Moszkva terjeszkedésének megakadályozására törekszik, hanem kolonialista szövetségesei rovására egy másik alternatívában is gondolkodik. Ennek egyik eleme, hogy „rendezett fejlődés” esetén az Egyesült Államoknak a „nem radikális nacionalistákkal” való együttműködés előtt szélesebbre kell tárnia az ajtót. Ennél is fontosabbak voltak azonban Washington stratégiai megfontolásai. Az Egyesült Államok korábban főképp az „északi karéj” államaira fókuszált, a közel-keleti „magállamok” biztonságának garantálásánál elsősorban Nagy-Britanniára hagyatkozott. A londoni kormány azonban egyre kevésbé volt képes ezzel a feladattal megbirkózni. Hivatalba lépése után az Eisenhower-adminisztr-

12 <http://images.library.wisc.edu/FRUS/EFacs2/1952-54v09p1/reference/frus.frus195254v09p1.i0007.pdf>. A hozzáférés ideje: 2012 októbertől.

13 *Report*, 1953. 831–835.

ráció úgy vélte, hogy katonai vonatkozásban gyakorlatilag vákuum alakult ki, s ez a térségben súlyosbodó társadalmi problémák keltette elégedetlenséggel párosulva az olajban gazdag régióban a radikális erők, illetve a szovjet előretörés előtt nyithatja meg az utat. Ezért az Egyesült Államoknak az itteni „magállamok” biztonságával, politikai viszonyaival is fokozott mértékben kell foglalkoznia.

Az arab térségben kiemelt stratégiai jelentősége miatt a washingtoni külpolitika eleinte elsősorban Egyiptomra koncentrált. Az 1952-ben hatalomra került katonai rendszer erős emberével, Nasszerrel a CIA a fordulat után is huzamosabb időn át kapcsolatot tartott. Az 1954 ősztől formálisan is a Nílus-parti ország első emberévé vált Nasszer vezetői erényeit Amerikában nagyra értékelték, a forradalom után kialakult autoritárius struktúra sem váltott ki különösebb rosszallást.¹⁴ Dulles például úgy vélte, hogy az Egyiptomhoz hasonló országok két fázison mennek keresztül. Az első szakasz a korábbi anakronisztikus berendezkedés eltávolítása, egy autoritárius, a társadalom különböző csoportjainak összefogására kísérletet tevő politikai szerkezet kialakulása. A második pedig a fejlett világgal való kapcsolatok kiszélesedése révén e struktúrának egy demokratikus berendezkedéssé való átalakulása. Az amerikai külügyminiszter az említett tárgyalásain igyekezett hangsúlyozni, hogy az asszuáni vízi erőmű felépítésével kapcsolatos elképzeléseket a Világbank is hajlandó lenne felkarolni, ami közvetett módon Washington pozitív hozzáállását is jelentette.

Dulles 1953. májusi látogatását követően az Egyesült Államok a térségbeli feszültségforrások közül elsősorban a brit–egyiptomi, s az arab–izraeli ellentétek tompítására törekedett. A kettő közül Washingtonban az előzőt ítélték sürgetőbbnek, s az amerikai diplomáciának is szerepe volt abban, hogy hosszú iszapbirkózás után, 1954. október 19-én megszületett a szuezi bázisról szóló egyezmény. A megállapodás azt tükrözte, hogy kezdeti határozott követeléseire ellenére Kairó kénytelen volt engedni. A dokumentum előírta, hogy a brit csapatoknak 20 hónap alatt, rögzített ütemterv szerint ki kell vonulniuk a bázisról. Ugyanakkor Egyiptomnak kötelezettséget kellett vállalnia arra, hogy amennyiben az Arab Liga Közös Védelmi Szerződéséhez tartozó államok bármelyikét, illetve Törökországot egy külső hatalom részéről támadás érné, az Egyesült Királyság rendelkezésére fogja bocsátani azokat a létesítményeket, amelyek a bázis háborús körülményeknek megfelelő működéséhez szükségesek. A dokumentum leszögezte, hogy a Szuezi-csatorna Egyiptom integráns része, ugyanakkor hangsúlyozta a vízi út nemzetközi fontosságát, s a szerződő felek eltökéltségét arra, hogy a csatornán való szabad hajózásról szóló 1888-as konstantinápolyi konvenciót tiszteletben tartják.¹⁵

A másik feszültségforrás esetében a lépésről lépésre stratégia jegyében az adminisztráció a vízmegosztás feszítő kérdésében próbált egy tárgyalási alapot képező tervezetet kidolgozni. Az amerikai elnök által felkért különmegbízott, Eric Johnston 1953-ban a Jordán folyót és vízgyűjtő területeit érintő regionális vízmeg-

14 Nasszer 1954-ben lett formálisan is az ország első számú vezetője: áprilisban ő lett a miniszterelnök, egyben az FPT elnöke, majd kormányfőként novembertől az időközben elmozdított korábbi államfő, Mohamed Nagíb tábornok hivatali teendőit is ellátta.

15 Khalil, 1962. 731–735.

osztási tervet dolgozott ki. Hosszú időn át tárgyalt ennek részleteiről, 1955 nyarán úgy tűnt, hogy az Arab Liga illetékes bizottsága és Izrael is elfogadja. De ősszel arab részről, nem utolsósorban a politikai klíma romlása miatt mégsem ratifikálták.

Az Egyesült Államok a különböző lépések ellenére a legfontosabb arab országgal való érdekellentéteit egyre kevésbé tudta feloldani. A kapcsolatok dinamizálását hátráltató tényezők között szerepelt, hogy az Egyiptommal való szorosabb viszony növelte volna a feszültséget Washingtonnak a brit és az izraeli kormánnyal fenntartott kapcsolataiban. Ezért amerikai részről nyomást gyakoroltak Kairóra, hogy „merész politikai döntésekkel” – így például az Izraellel való viszony fokozatos normalizálásával – bizonyítsa, hogy megbízható partner az Egyesült Államok és szövetségesei számára. E követelés nyomatékossá tételét szolgálta, hogy többszöri sürgetés ellenére az Egyesült Államok nem adta meg Kairónak a hadsereg modernizálásához kért támogatást. Gazdasági téren pedig Washington 1954-ben meglehetősen sovány, mindössze tízmillió dollár értékű gazdasági támogatást nyújtott Egyiptomnak.

A szuezi bázisról szóló megállapodás ellenére egyre kevésbé lehetett arra számítani, hogy Kairó egy Washington által elgondolt tömörülés részesévé váljék. Ráadásul az Egyesült Államok figyelme is az arab világon belül egyre inkább Kairó nagy ellenlábására, Bagdadra irányult. A jelzett ellentétek mellett fontos tényező volt az is, hogy egy új védelmi tömörülés létrehozását célzó nyugati nyomás ellentétes volt az egyiptomi nacionalizmus érdekeivel, amely potenciálisan vezető szerepre törekedett az arab világban. A nyugati törekvéseket Egyiptom a szocialista és a semleges országokkal való együttműködés erősítésével próbálta ellensúlyozni. A kapcsolatok kiszélesítését nagyban elősegítette, hogy Sztálin halála után Moszkva változtatott a fejlődő, így az arab térség nemzeti mozgalmaihoz fűződő viszonyán, s egy széles körű, imperialista-ellenes nemzeti egységfront létrehozásának propagálása kerül előtérbe. A korábbi években éles kritikával illetett nacionalista vezetők, köztük Nasszer, a szovjet hatalmi érdek módosulásával más megítélés alá kerültek. Egyiptom és a Nyugat közti kapcsolatok romlása jó alkalom volt arra, hogy Moszkva kiterjessze befolyását ebben a stratégiai fontos térségben, megvalósítván egy régi, már a cári időszakban dédelgetett álmot, a Földközi-tenger keleti medencéjében való stabil jelenléte. A keleti tömb államaival nemcsak a gazdasági kapcsolatok javultak, hanem az esetleges fegyvervásárlásról még 1953 végén elkezdődött titkos tárgyalások 1954 folyamán mind sűrűbbé váltak.

A britekkel kötött megállapodás után Kairó jelezte Moszkvának, hogy Nasszer részt fog venni az indonéziai Bandungba tervezett afro-ázsiai konferencián. Egyiptom decemberben egyértelművé tette, hogy a NATO-tag Törökországgal nem kíván szerződést kötni, ezzel az USA által inspirált védelmi paktum terve elött újra becsapta az ajtót. Amire Egyiptom nem volt hajlandó, azt arab riválisa, Irak vállalta: a Nyugat-barát ország miniszterelnöke, Nuri Szaid 1955 januárjában Kairóban közölte, hogy rövidesen aláírják Ankarával a biztonsági egyezményt. Nem sokkal később, február 24-én a két ország képviselői az iraki fővárosban kézjegyükkel látták el a megállapodást, mely bagdadi paktum néven vonult be a régió történetébe.

Az egyezményhez rövidesen Nagy-Britannia, Pakisztán és Irán is csatlakozott. A tömörülést az Egyesült Államok kívülről támogatta. Noha a dokumentum

kimondta, hogy a csatlakozás lehetősége nyitva áll az Arab Liga valamennyi tagállama előtt, Irakon kívül más arab ország nem lépett be a szerveződésbe. A szovjet külügyminisztérium elítélte az új katonai tömb létrehozását, egyúttal támogatásáról biztosította az érintett térségbeli államokat. Korábbi szándékának megfelelően – a nyugati hatalmak rosszallása ellenére – Nasszer 1955 áprilisában részt vett a bandungi konferencián. A békés egymás mellett élés tíz alapelvét elfogadó esemény Nasszer semleges orientációját nagyban megerősítette.¹⁶

Ebben a periódusban egyre inkább szélesedett a szakadék Kairó, a nyugati hatalmak és helyi szövetségeseik között. Az ekkor ismertté vált egyiptomi stratégiai elemzések hangsúlyozták, hogy a bagdadi paktum veszélyezteti az arab nacionalizmust és az arab egységet. A Nyugattal való szorosabb kapcsolatokat csak Egyiptom arab világban játszott vezető szerepének elismerése, s a régióbeli államok elmáradottságának csökkentéséhez nyújtott fokozott támogatás mellett tudták elképzelni. Az amerikai tervektől eltérően a közel-keleti térség biztonságát nem a Törökországot és más nem arab államot is magában foglaló védelmi szervezet, hanem egy „északi”, egy „balkáni”, valamint egy de facto kairói irányítás alatt álló arab védelmi tömörülés együttműködése révén kívánták megoldani.¹⁷

Washington riválisa, Moszkva befolyásának kiterjesztése érdekében hajlandó volt – legalábbis átmenetileg – elismerni Kairó vezető szerepét az arab világban, s Nasszer modernizációs igényeit sok vonatkozásban teljesíteni. Még a bagdadi paktum megkötésének időszakában Egyiptom kisebb volumenű fegyvervásárlásról állapodott meg Csehszlovákiával. Nem sokkal ezután, fedájín akciókra válaszként, Izrael komoly katonai csapást mért Gázában, mely jelentős egyiptomi veszteségekkel járt. Ezt követően Nasszer elhatározta, hogy egy nagyobb volumenű katonai egyezményt köt a keleti tömb államaival. Júliusban Egyiptom fegyverszállításáról állapodott meg a Szovjetunióval s más kelet-európai beszállítókkal. Az erről szóló egyezményt szeptember 20-án írták alá Varsóban, melyet Nasszer egy héttel később jelentett be.¹⁸ Ez nagy horderejű döntés volt, ezáltal Egyiptom átlépett a nyugati hatalmak által 1950-ben kialakított status quón, s a fegyverkezés új szakasza nyílt meg a térségben. Az egyiptomi döntés az amerikai–brit stratégiai érdekeket érzékenyen érintette. Ellenlépésként megkezdődtek a fegyverszállítások Irakba, s az Egyesült Államok nem emelt kifogást az ellen, hogy Franciaország fegyvereket adjon el Izraelnek.

16 Ezek között az elvek közt szerepelt többek között a kis és nagy nemzetek egyenjogúsága, valamennyi nemzet szuverenitásának és területi sérthetetlenségének a tiszteletben tartása, tartózkodás az agressziótól vagy az avval való fenyegetéstől, a viszályok békés rendezése, a kölcsönös érdekek és együttműködés előmozdítása. Tóthné Nagy, 1984. 17.

17 MNL OL XIX-J-1-j. Egyiptom. 9. doboz. 005897/55. A közép-keleti védelmi stratégia kérdése, s Egyiptom álláspontja ezzel kapcsolatban.

18 Az egyes források a vásárlás volumenéről nagyon eltérő adatokat közölnek. Rami Ginat, aki könyvében részletesen foglalkozik a fegyverüzlettel, az ügylet értékét 150 millió dollárra becsüli. Ginat, 1994. 212–215. Nyugati diplomata a szeptemberben bejelentett megállapodás értékét 450 millió dollárra becsülték. 1956 szeptemberéig szerintük 250 millió dollár értékű harci eszköz szállításra került sor. Zimmerman, 1979. 107.

A Churchill helyébe lépő új brit miniszterelnök, Anthony Eden az arab-izraeli konfliktussal foglalkozó, a londoni Guildhallban november 9-én elhangzó beszédében élesen támadta Moszkvát a térségbe irányuló fegyverszállítások miatt. Eden az arab-izraeli konfliktusról szólva a rendezés legfőbb előfeltételét a határokról szóló kompromisszumos megállapodásban látta, melyet az USA és más nagyhatalmak garantálnának. Ugyancsak hangsúlyozta a palesztin menekültek fokozott megsegítésének fontosságát.¹⁹ Miután hírek érkeztek arról, hogy a Szovjetunió – évekig tartó nyugati huzavona után – támogatást ajánlott az asszuáni projekt megvalósításához, az USA, Nagy-Britannia és a Világbank decemberben szintén támogatást ígértek a vízi erőmű felépítéséhez.²⁰ Washington 1956 januárjában különleges jogokkal felruházott elnöki megbízottat küldött a térségbe a közel-keleti béke ügyének előmozdítására. Robert Anderson két hónapos, Kairó és Tel-Aviv közötti ingadiplomáciája azonban kudarcra végződött. A helyzetet még inkább elmérgesítette, hogy március 1-jén, Selwyn Lloyd angol külügyminiszter kairói látogatásával egy időben Huszein jordániai király váratlanul menesztette Glubb pasát (Sir John Bagot), aki negyedszázada állt az Arab Légión élén. A lépés mögött Eden Nasszer kezét látta.

Az Anderson-misszió zátonyra futása és a Glubb-ügy után London és Washington egyetértettek abban, hogy Kairóval szemben a kemény kéz politikáját kell követni, a megoldás módzatait illetően azonban eltérések voltak. Az eseményekből Eden azt a következtetést vonta le, hogy Nasszer a szovjet politika eszköze és célja a nyugati befolyás teljes aláásása, ezért a Nílus-parti ország éléről mielőbb el kell távolítani. Az amerikai elnök által március 28-án jóváhagyott Policy Paper, az Omega-terv ennél óvatosabb volt. Ez hangsúlyozta, hogy Nasszer számára világossá kell tenni: nem lehet egyszerre szorosan együttműködni a Szovjetunióval, s élvezni a legnagyobb kereskedelmi kedvezményből adódó előnyöket. Az Omega-terv előírta, hogy továbbra is tagadják meg a fegyvereladásokat, halogassák az olaj- és gabonaszállításokat, késleltessék az asszuáni projektről szóló tárgyalások befejezését, Szaúd-Arábiát próbálják meg Egyiptomtól eltávolítani, illetve segítsék elő, hogy a szaúdi uralkodó Nasszerrel szemben az arab világ egyik meghatározó vezetője legyen. Mindazonáltal amerikai részről nem akarták az egyiptomi vezető előtt végleg bezárni az ajtót, tartottak attól, hogy ezzel teljesen Moszkva karjaiba lökik.

Ezt követően a térségben rendkívül felgyorsultak az események. Egyiptom áprilisban formális katonai egyezményt írt alá Szaúd-Arábiával és Jemennel, majd pedig május 16-án bejelentették a diplomáciai kapcsolatok felvételét a Kínai Népköztársasággal. Noha Peking és Kairó együttműködése nyílt titok volt, a lépés részben válasz volt arra, hogy az asszuáni projekt finanszírozásáról szóló megállapodás megkötését nyugati részről továbbra is halogatták. Dulles külügyminiszter május

19 Hurewitz, 1956. 413–415.

20 Az asszuáni létesítményt 12 év alatt akarták felépíteni, a költségeket 1,3 milliárd dollárra becsülték. Ebből 900 millió dollárt – helyi fizetőeszközben – Egyiptomnak kellett biztosítania, a Világbank 200, az USA és Nagy-Britannia pedig az első stádiumban 56, illetve 14 millió dollárt, a később fázisokra további 130 millió dollárt ígértek. Goldschmidt–Johnston, 2004. 62.

közepén közölte az egyiptomi nagykövettel, hogy megfelelőképp előkészített megállapodás hiányában más célra csoportosították át a folyó pénzügyi évben a projekt kezdeti munkálatainak támogatására szánt összeget. De célzott rá, hogy a politikai kapcsolatok javulása esetén a következő pénzügyi év előirányzatainak tárgyalásánál a Kongresszus támogatását könnyebb lenne elnyerni.²¹ Május végén az amerikai illetékesek közölték a nagykövettel, hogy a kapcsolatok javulásának előfeltétele, hogy Egyiptom maradéktalanul teljesítse a pénzügyi kötelezettségeit, hivatalosan is jelentse ki, hogy nem lesz több fegyverüzlet a Szovjetunióval, s segítse elő az arab–izraeli kiegyezést.²²

Nasszernek alig maradt kétsége, hogy nyugati részről végül is elállnak a projekt támogatásától. Annak demonstrálására, hogy céljaitól semmilyen nyomásgyakorlással nem lehet eltéríteni, a június közepén befejeződött brit evakuáció utáni rendezvények jó alkalmat kínáltak. A több napon át tartó ünnepségen számos külföldi vendég, köztük Dmitrij Sepilov szovjet külügyminiszter is részt vett. A vele való tárgyalásokról kiadott közlemény aláhúzza: a semleges külpolitikát követő egyiptomi kormány fontosnak tartja, hogy kapcsolatai bővüljenek a szocialista országokkal.²³ Nasszer karizmáját tovább erősítette, hogy az ünnepséget követő népszavazáson az ország elnökévé választották.

Nasszer sejtése már néhány héttel elnökké választása után beigazolódott. Július 19-én Dulles külügyminiszter magához kérte Ahmed Huszein egyiptomi nagykövetet, s hivatalosan közölte, hogy az Egyesült Államok visszavonja az asszuáni vízi erőmű felépítésének támogatására korábban tett ajánlatát. Az átadott jegyzék az indokok közt megemlítette, hogy Egyiptom a Nílus vízfelhasználási jogait a többi érintett állammal nem tisztázta, s kétségek merültek fel, vajon Kairó tudja-e biztosítani a munkálatokhoz szükséges összegeket.²⁴

A szuezi válság

Nasszer Tito elnökkel és Dzsaváharlál Nehru indiai miniszterelnökkel Jugoszláviában tárgyalt, amikor az amerikai ajánlat visszavonásáról értesült. Tisztában volt azzal, hogy ez a lépés Nagy-Britannia és a Világbank döntését is meghatározza. Visszatérve Kairóba, Nasszer július 21-én eldöntötte, hogy válaszlépésként államosítani fogja a Szezi-csatorna Társaságot.²⁵ Elhatározását biztonsági okokból nem a forradalom negyedik évfordulóján, hanem három nappal később, július 26-án, Alexandriában elmondott beszédében jelentette be. Ebben közölte, hogy a hajóforgalom bevételeiből fogják fedezni a vízi erőmű felépítését. Az Izraelt, az imperiaлизmust, a Világbank vezetését elítélő, az arab nacionalizmust dicsőítő beszéd bom-

21 Bowie, 1989. 192.

22 Heikal, 1973. 62–63.

23 MNL OL XIX-J-1-j. Egyiptom. 5. doboz. 0049/5. 1956. június hónapról készített külpolitikai összefoglaló.

24 Lugosi, 2006. 324.

25 Heikal, 1973. 68.

baként hatott az egész világon. A lépésnek óriási stratégiai jelentősége volt, hiszen a Közel-Keleten kitermelt kőolaj közel felét a csatornán át szállították, az 1955-ben áthaladó 15 ezer hajó háromnegyede valamely NATO-tagállamhoz, egyharmada Nagy-Britanniához tartozott.²⁶

Az államosítás kihatásai hátrányosan érinthették a térségbeli nyugati, főképpen a brit tőkeérdekeltségeket. Az államosításról szóló döntés nem egy hirtelen elhatározás eredménye volt. A hatalom új birtokosai már a forradalom győzelme után nagy figyelmet fordítottak a Szezei-csatorna Társaság működésére. 1953-ban létrehozták a Szezei-csatorna Hivatalt, hogy készüljön fel 1968-ra, a 99 éves koncessziós időszak végére. Nasszer utasította a hadseregvezetést, hogy térképezze fel a társaság műszaki lehetőségeit, s 1955-ben a katonai felderítést megbízta azzal, hogy gyűjtsön információt a társaság profitjáról, külső kapcsolatairól. A különböző elemzések alapján Nasszer 1956 derekán úgy vélte, hogy elvileg lehetséges a társaság államosítása.²⁷

Az egyiptomi vezető lépése által leginkább érintett állam, Nagy-Britannia az ellenintézkedések megtervezésekor főképpen Franciaországra számíthatott. Párizs nemcsak a társaságban lévő érdekeltségeinek veszélyeztetettsége, hanem az algériai felkelők egyiptomi támogatása miatt került Londonnal egy táborba. Úgy vélte, hogy az alkalom kedvező a kairói rezsim megdöntésére, ami Franciaország tengerentúli megyéjében is stabilizálhatja a helyzetet.²⁸ Volt még egy tényező, amely a két ország együttműködését erősítette: a londoni és párizsi vezetők számára a meghatározó politikai élmény a II. világháború volt, s tanulságai alapján úgy vélték, hogy az engedmények müncheni politikáját nem lehet még egyszer megismételni.

London bosszúságára azonban az amerikai megközelítés különbözött a nyugat-európai szövetségeseiktől. Washington egyetértett a pénzügyi szankciós lépésekkel, de az Eden által kezdetől favorizált katonai megoldást nem támogatta. Az USA számára elsődleges szempont volt a csatornán való áthaladás biztonságának garantálása. Eisenhower attól tartott, hogy az erőszakos fellépés veszélybe sodorja a nyugati világ olajellátását. Nem is szólva arról, hogy a csatornaövezetben jelentős erőt kellene állomásoztatni, amely ki lenne téve a terrortámadások veszélyének. Az amerikai vezetők úgy vélték, hogy Nasszert békés úton kell rákényszeríteni arra, hogy egyezzen bele a csatorna nemzetközi igazgatás alá helyezésébe. Ha ezek az eszközök eredménytelenek lesznek, akkor kell az erő alkalmazását megfontolni.

Washingtonnak sikerült partnereivel elfogadtatnia, hogy hívják össze a csatornát használó országok képviselőinek tanácskozását. Az augusztus 16-án Londonban megnyílt fórum munkájában végül is 22 állam vett részt. Egyiptom nem ismerte el a nemzetközi értekezlet kompetenciáját, s ezért nem küldte el képviselőjét a tanácskozásra. A Szezei-csatorna nemzetközi ellenőrzés alá helyezéséről szóló javaslatot 18 ország támogatta. Robert Menzies ausztrál miniszterelnök vezetésé-

26 Gazdik, 1997. 307.

27 Alterman, 1998. 67–69.

28 Az Algériai Nemzeti Felszabadítási Front 1954-ben kezdte el fegyveres harcát a francia erők ellen. Algéria végül is 1962 márciusában nyerte el a függetlenségét.

vel delegációt küldtek Kairóba, hogy Nasszerrel elfogadtassák a javaslatokat, de az egyiptomi vezető nem volt hajlandó érdemben tárgyalni a Londonban kimunkált elképzelésről.

Ebben az időben még egyértelműbbé vált, hogy Washington más irányban keresi a megoldást. Ezt nemcsak az amerikai választási kampány, hanem átgondolt politikai számítás is motiválta. Nem akarták vállalni az erőszakos megoldás kockázatait, s nem kívántak osztozni a két klasszikus gyarmatosító hatalomnak az arab világban várható további tekintélyvesztésében. Tartottak attól is, hogy egy konfrontatív álláspont támogatása Moszkvával is kiszámíthatatlan konfliktust eredményezhet. Míg Dulles számára a nemzetközi ellenőrzés maximális, Eden számára minimális követelés volt.²⁹ Még a Menzies-delegáció Kairóban tárgyalta, amikor Dulles ideiglenes megoldásként előterjesztette a Szezei-csatorna Használóinak Társulása (SCUA) felállításáról szóló tervet, mely a vízi úton való áthaladás technikai-pénzügyi teendőit koordinálná, amíg a szezei kérdést tárgyalásokon végleg nem rendezik. Az amerikai diplomácia úgy vélte, hogy a terv lehetőséget ad a Nasszerrel való kooperációra, de ha ő erre nem hajlandó, akkor is időt lehet nyerni. Noha az elképzelést Nasszer már előzetesen elvetette, a csatornát használó országok szeptember 19-én kezdődő második londoni konferenciáján a résztvevők nagy része támogatta. A SCUA felállítására október 1-jén Londonban került sor, de érdemleges szerepet a további eseményekben nem játszott.

A figyelem ezt követően az ENSZ felé fordult: szeptember 23-án ugyanis a brit és a francia kormány a szezei válság ügyében kérte a Biztonsági Tanács összehívását. A két ország által benyújtott határozattervezet az első londoni konferencián elfogadott javaslaton alapult. A testület október 5–14. között tartott ülésein, valamint az egyiptomi, a brit és a francia külügyminiszter tárgyalásain felmerült egy kompromisszum lehetősége, de a katonai megoldás elfogadása Eden részéről mindezt zátonyra futtatta.

A két kormány még augusztus 11-én elfogadta a katonai tervezők által kidolgozott Muskétás-tervet. Ez szeptember 15-re írta elő az Egyiptom elleni támadás megkezdését, de ennek technikai-politikai előfeltételeit erre az időre nem sikerült biztosítani. Brit részről hajlottak volna a terv lassú elaltatására, de Párizs erőteljes nyomást gyakorolt Londonra, hogy sürgősen cselekedjenek, mivel a szovjet haditechnika hadrendbe állításának befejezése a későbbiekben már nagyon megnehezítené a katonai megoldás végrehajtását.

Az izraeli vezetők is aggodalommal szemlélték az Egyiptomba történő szovjet katonai szállítások és a szezei brit bázis kiürítése nyomán kialakult helyzetet. Ez Kairót nagyban megerősíthette, s a korábban Izrael számára kedvezőbb katonai egyensúly megszűnésével fenyegetett. A július 26-i fordulat a stratégiai környezetet még bonyolultabbá tette. Tel-Aviv tehát érdekelt volt az egyiptomi rendszer megdöntésében, illetve katonai meggyengítésében. Francia javaslatra Izrael vállalta, hogy Egyiptom elleni támadása ürügyként szolgál majd a francia–brit hadigépezet Egyiptom elleni bevetéséhez. Október 14-én Chequers-ben, a brit miniszterelnök

29 Guhin, 1972. 289.

vidéki rezidenciájában a francia megbízottak ismertették az elgondolást, mely felkeltette Eden érdeklődését. Két nap múlva Párizsban, a Matignon Palotában a brit és a francia miniszterelnök, valamint a két külügyminiszter titokban folytatták a tárgyalásokat. Eden beleegyezett a háború izraeli részvétel mellett történő megindításába, s ezt a következő napon írásban is megerősítette.

A három ország képviselőinek a részletekről szóló egyeztető tárgyalására Párizs egyik elővárosának, Sèvres-nek egy előkelő villájában, október 22–24. között került sor. Még a tárgyalások megkezdése előtt David Ben Gurion izraeli miniszterelnök francia kollégájával folytatott megbeszélésén felvette a Közel-Kelet politikai átrajzolásának lehetőségét. Többek között Dél-Libanon, Ciszjordánia és az Akabai-öböl térsége szerepelt a kívánságlistáján. Bosszúságára Guy Mollet azonban irreálisnak tartotta az elképzeléseket. A tanácskozás résztvevői az Egyiptom ellen indítandó háborúhoz kedvezőnek ítélték a külső körülményeket. Lelkesítette őket a varsói és a budapesti események híre, úgy vélték, hogy a lengyel és a magyar válság nem teszi lehetővé Moszkva számára, hogy készülő vállalkozásukat veszélyeztesse. Számítottak arra is, hogy a katonai fellépést helytelenítő Amerikát a kampány utolsó napjaiban főképp az elnökválasztás foglalkoztatja. A villa konyhájában táskairógépen készült protokoll szerint – melyből csak Ben Gurion példánya maradt meg – az izraeli erőknek október 29-én kellett megkezdniük az akciójukat, s színlelt diplomáciai „bevezető” után, a következő lépésben, október 31-én következett volna az egyiptomi erők elleni brit–francia akció.³⁰

A feszültség éleződését jelezték azok a hírek, melyek a Kairóval szorosan együttműködő damaszkuszi rezsim elleni összeesküvés leleplezéséről szóltak. Október 25-én Egyiptom, Szíria és Jordánia képviselői aláírták az ammáni szerződést, mely a háromoldalú védelmi együttműködés szorosabbá tételéről és ennek keretében egy közös parancsnokság felállításáról rendelkezett.

A küszöbönálló háború előkészületei nem kerültek el a nagyhatalmak figyelmét sem. Az amerikai felderítés észlelte az izraeli, brit–francia katonai mozgást, de a helyzetértékelést befolyásolta, hogy a támadásra készülő három állam a kényesebb információkat Washington irányába is „blokkolta”. Az izraeli erők elhelyezkedéséről egy U-2-es kémrepülőgép által készített felvételek alapján Washingtonban október 28-án bizonyosodtak meg arról, hogy a készülő támadás iránya Egyiptom. A szovjet hírszerzés pedig – egyes orosz történészek bizonyításra váró vélekedése szerint – a hadműveletek megkezdésének idejéről pontos információkkal rendelkezett. A közelgő eseményekről a háború forgatókönyvét ismerő, a készülő vállalkozást helytelenítő francia forrásokból a párizsi egyiptomi katonai attasé is tájékoztatást kapott, futárját azonban Nasszer csak október 29-én délben, órákkal a háború megkezdése előtt fogadta. Az elnök még ekkor sem hitte el, hogy Nagy-Britannia és Franciaország részese lesz a háborús kalandnak. Korábban úgy vélte, hogy a nyugati katonai fellépésnek az államosítást követő héten 80, augusztusban 40, októberben pedig 20 százalékos lesz a valószínűsége, s ezt követően pedig teljesen

30 Shlaim, 1997. 509–530.

lekerül a napirendről.³¹ Ebben alaposan tévedett, s a politikai sakkjátszmák közepete még az egyiptomi főparancsnokság szeptemberben készített összegzését – mely mérlegelte egy esetleges brit–francia támadás következményeit – sem vette elég komolyan.

Az előzetes forgatókönyvnek megfelelően az izraeli erők október 29-én helyi idő szerint 17 órakor megkezdték a benyomulást a Sínai-félszigetre, s egyetlen nap alatt közel száz kilométert nyomultak előre. A támadás az egyiptomiakat láthatóan váratlanul érte, a frontvonalon a zűrzavar és a bomlás jelei mutatkoztak. Október 30-án délután a brit és a francia kormány ultimátumot nyújtott át a szemben álló feleknek, melyben 12 órán belül, vagyis másnap reggel hat óráig választ kértek arra, hogy elfogadják-e Párizs és London felszólítását a harci cselekmények leállítására, s az ehhez kapcsolódó követeléseket. Miután ezt Izrael elfogadta, Egyiptom pedig a várakozásoknak megfelelően elutasította, október 31-én 18:30-kor az angol–francia légiereő bombázni kezdte az egyiptomi célpontokat.³² A légitámadások az elkövetkezendő napokban is folytatódtak.

Eközben a szovjet vezetés, amely október 31-én este is ülésezett, úgy döntött, hogy katonai erővel véget vet a magyarországi forradalomnak. Az elnökségi ülésen Nyikita Hruscsov, a párt első titkára úgy nyilatkozott, hogy az egyiptomi pozíciók elvesztését és a magyarországi kivonulást Nyugaton a Szovjetunió gyengeségével azonosítanák, ezért Moszkvának érdekei védelme érdekében mindenképp erőt kell demonstrálnia.³³

A választások előtt álló Eisenhower a háború elindítása, s különösképp Amerika szoros szövetségesének számító két NATO-állam és Izrael vezetőnek Washington „homályban hagyó” kommunikációja mélységesen felháborította. Az Egyesült Államok ENSZ-képviselője október 30-án a Biztonsági Tanács ülésén határozati javaslatot terjesztett be, mely felszólította Izraelt a katonai akció leállítására, a fegyverszüneti vonalak mögé történő visszavonulásra. A szöveg módosítása a felek azonnali tűzszünetre történő felszólítását is magában foglalta. A javaslatot a testület két, az eseményekben közvetlenül érintett állandó tagja, az Egyesült Királyság és Franciaország megvétózta.³⁴ A két ország az ugyanezen a napon benyújtott szovjet határozati javaslat kapcsán is élt vétőjogával. Az ENSZ BT fóruma elé terjesztett amerikai indítvány – melyről eleve tudni lehetett, hogy London és Párizs meg fogja vétózni – rendkívül ügyes diplomáciai húzás volt. A nemzetközi közösség számára egyértelműen jelezte a választóvonalakat.

31 Hewedy, 1989. 168–169.

32 Az ultimátum felszólította az izraeli kormányt, hogy csapatait 10 mérföldre vonja vissza a Suez-csatorna keleti partjától. Az angol és francia kormányt nem zavarta, hogy a támadó izraeli főerők még távol voltak a vízi úttól, s a ledobott ejtőernyős egységek is a Mitla-hágó közelében tartózkodtak. Az egyiptomi kormányt nemcsak a csatornától nyugatra történő visszavonulásra szólították fel, hanem arra is, hogy egyezzen bele Port Szaid, Iszmájlja, s Szuéz átmeneti brit–francia megszállásába. Khalil, 1962. 801.

33 Rainer M., 2007. 51.

34 http://www.un.org/ar/sc/repertoire/56-58/Chapter%208/56-58_08-2-The%20Palestine%20question.pdf. A hozzáférés ideje: 2012 novembere.

Másnap, a brit–francia légi támadások megkezdését követően, amerikai idő szerint este hét órakor Eisenhower rádió- és televízió-beszédet mondott, amely a kelet-európai és a közel-keleti helyzettel foglalkozott. Az amerikai külpolitika számára fontosabb szuezi válság okait elemezve az elnök többek között hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok mind az arab államokkal, mind pedig Izraellel kiegyensúlyozott kapcsolatokra törekedett. A konfliktus kirobbanásáért elsősorban Egyiptomot hibáztatta. Sajnálattal állapította meg, hogy az Egyesült Államok a harci cselekmények megindítása előtt semmiféle előzetes tájékoztatást nem kapott. Az elnök elhatárolódott a három állam katonai akciójától, hangsúlyozva, hogy az erő alkalmazása nem megfelelő eszköz a vitás kérdések rendezésére, s nem egyeztethető össze az ENSZ Alapokmányával. Amerika nem akar beavatkozni a konfliktusba, de mindent megtesz a válság mielőbbi felszámolása érdekében.³⁵

A Nemzetbiztonsági Tanács november 1-jén tartott ülésének kezdetén Eisenhower azt kérte a jelenlévőktől, hogy a két válságzóna közül elsősorban a közel-keleti fejleményekre koncentráljanak. A megbeszélésen a konfliktus politikai kihatásait Dulles külügyminiszter elemezte. Úgy ítélte meg, hogy az amerikai figyelmeztetést semmibe vevő Nagy-Britannia és Franciaország nem fog győztesen kikerülni a válságból. Hangsúlyozta, hogy az egész világ egyértelműt azt várja, Amerika vegye át a vezetést ebben a kritikus helyzetben. Dulles figyelmeztetett arra, amennyiben nem tudják ezt a meghatározó szerepet tartóssá tenni, az újonnan függetlenné vált államok a Szovjetunió felé fognak orientálódni. Az Egyesült Államok számára tehát súlyos kockázatot jelentene, ha a „kolonializmus kérdésében” szövetségeseit támogatná.³⁶ Az ülésen – ahol az Izrael-elleni szankciós lépésekről is döntöttek – lényegében az fogalmazódott meg: eljött az ideje annak, hogy Washington a nyugati érdekek védelmezőjeként a stratégiaileg fontos régióban London és Párizs helyébe lépjen.

A válság az elkövetkező napokban tovább eszkalálódott; az eredeti elképzelésektől eltérően a brit–francia légideszánt egységeket már november 5-én ledobták a csatornaövezetbe. Vagyis alig néhány órával azután, hogy az izraeli erők befejezték a Sínai-félsziget elfoglalását, s az ENSZ Közgyűlés döntött az ellenségeskedés beszüntetését ellenőrző nemzetközi erők parancsnokságának felállításáról.³⁷ Két nap után azonban az előrenyomuló inváziós erőket a nagy erejű nemzetközi diplomáciai ösztűz megállította. A három hatalom támadását az ENSZ Közgyűlés rendkívüli ülészakán a tagállamok többsége elítélte, és az Egyesült Államok is a leállítását sürgette. A Szovjetunió pedig az Izraelnek küldött éles hangú figyelmeztetés mellett közvetve termonukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, ha nem állítják le a katonai akciót. Moszkva kemény hangú üzenetével erősíteni akarta szerepét a Közel-Keleten, s el akarta terelni a figyelmet a szovjet erők november 4-én kezdődött magyarországi katonai műveleteiről.

35 <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=10685>. A hozzáférés ideje: 2012 októbere.

36 <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v16/d455>. A hozzáférés ideje: 2012 októbere.

37 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/037/44/IMG/NR003744.pdf?OpenElement>. A hozzáférés ideje: 2012 szeptembere.

A konfliktus záró felvonása a vártnál hosszabb ideig tartott; a brit–francia csapatokat decemberben kivonták az övezetből, az izraeli erők az egyre erősödő diplomáciai nyomás ellenére csak 1957 márciusában hagyták el a Sínai-félszigetet. Az egyiptomi–izraeli fegyverszüneti vonal több pontjára ENSZ-erőket telepítettek. Kairó a Tírán-szoros mellett a hajózás szabadságát a Szezei-csatornán is garantálta. Katonai veresége ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szuezi háborúból, népszerűsége óriási mértékben nőtt az arab világban. London és Párizs háttérbe szorulásával a bipoláris nemzetközi rend két vezető ereje versenyfutásának felgyorsulása vált a folyamatok egyik fő formálójává a térségben.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Bp.)
XIX-J-1-j Külügyminisztérium. TUK-iratok.

2. Kiadott források

Lugosi

2006 *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Szerk.: Lugosi Győző. Bp., 2006.

Nasser

1955 Nasser, Gamal Abdel: *Egypt's Liberation: The Philosophy of the Revolution*. Washington, 1955.

Report

1953 Report on the Near and Middle East, Secretary of State John Foster Dulles. In: *Department of State Bulletin*, 1953. június 15. 831–835.

3. Szakirodalom

Alterman

1998 Alterman, Jon B.: American Aid to Egypt in the 1950s: From Hope to Hostility. In: *Middle East Journal*, 52. (1998) 1. sz. 51–69.

Bowie

1989 Bowie, Robert R.: Eisenhower, Dulles, and the Suez Crisis. In: *Suez 1956: The Crisis and its Consequences*. Eds.: Louis, William Roger–Owen, Roger. New York, 1989. 189–214.

Gazdik

1984 Gazdik Gyula: Nasszer ideológiai-politikai arculatának formálódása és a Szabad Tisztek Mozgalmának szervezkedése (1935–1952). In: *A fejlődő országok múltja és jelene*. Szerk.: Tarbai Gabriella–Meszerics Istvánné. II. köt. Bp., 1984. 151–166.

1997 Gazdik Gyula: A Közel- és a Közép-Kelet. In: *20. századi egyetemes történet*. Szerk.: Diószegi István–Harsányi Iván–Németh István. III. köt. 1945–1995. Bp., 1997. 301–338.

Ginat

1994 Ginat, Rami: *The Soviet Union and Egypt, 1945–1955*. London, 1993.

Goldschmidt–Johnston

2004 Goldschmidt, Arthur–Johnston, Robert: *Historical Dictionary of Egypt*. Cairo, 2004.

Guhin

1972 Guhin, Michael Alan: *John Foster Dulles: A Statesman and His Times*. New York, 1972.

Heikal

1973 Heikal, Mohamed: *The Cairo Documents: The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels, and Statesmen*. New York, 1973.

Hewedy

1989 Hewedy, Amin: Nasser and the Crisis of 1956. In: *Suez 1956: The Crisis and its Consequences*. Eds.: Louis, William Roger–Owen, Roger. New York, 1989. 161–172.

Hurewitz

1956 Hurewitz, Jacob Coleman: *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record*. II. köt. Princeton, 1956.

Khalil

1962 Khalil, Muhammad: *The Arab States and the Arab League. A Documentary Record*. II. köt. Beirut, 1962.

Rainer

2007 Rainer M. János: A Szovjetunió. In: *Evolúció és revolúció. Magyarország és a nemzetközi politika 1956-ban*. Szerk.: Békés Csaba. Bp., 2007. 31–54.

Shlaim

1997 Shlaim, Avi: The Protocol of Sèvres, 1956: Anatomy of a War Plot. In: *International Affairs*, 73. (1997) 3. sz. 509–530.

Spannaus

1995 Spannaus, Edward: How FDR Planned to Outflank the British. In: *Executive Intelligence Review*, 22. (1995) 41. sz. 13–15.

Tóthné Nagy

1984 Tóthné Nagy Magdolna: *Belgrádtól Delhiig*. Bp., 1984.

Zimmerman

1979 Zimmerman, John: The Origins of the Fedeyeen in Nasser's Weltpolitik: Prelude to Suez War. In: *The Historian*, 42. (1979) 1. sz. 101–118.

GYULA GAZDIK

NASSER'S CHOICES IN FOREIGN POLICY AND THE SUEZ CRISIS

The study analyses the Egyptian foreign policy from the Revolution in July 1952 until the Suez Crisis. This was the first period of the Nasser era in the history of the most influential Arab country. The author emphasizes that the goals in foreign policy of the military regime were not completely new. Elements of continuity with the previous period included the anti-British nationalism, the intention of the realization of the "Unity of Nile Valley", the hostile attitude towards Israel and the policy of neutrality. The new elements comprised the closer but controversial relationship with the United States and the Soviet Union and the growing role of pan-Arab nationalism. The author analyses the growing conflict of interests between Egypt and the western powers which led to the nationalization of Suez Canal Company in July 1956. The study outlines the events of the Suez Crisis and the consequences of the tripartite aggression against Egypt.

